

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3:331.522.4 (477.41)

М.І. Фащевський, Н.І. Середа, Л.Ю. Шабашова

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАЦЕРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Н.И. Фащевский, Н.И. Середа, Л.Ю. Шабашова**ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ***Институт географии НАН Украины, Киев*

Рассматриваются процессы формирования и реализации трудового потенциала в зоне влияния столицы - г. Киев. Проанализированы территориальные особенности динамики численности населения, его возрастной структуры в условиях депопуляции и преобладания миграционных потоков из села в город. Обоснованы приоритетные направления эффективного использования трудоресурсного потенциала с учетом специфики локальных рынков труда.

Ключевые слова: *трудова потенція; ринок праці; демографічна структура населення; міграція; депопуляція населення.*

M. Fashchevsky, N. Sereda, L. Shabashova**SOCIO GEOGRAPHIC FEATURES OF FORMATION AND REALIZATION OF LABOUR RESOURCES POTENTIAL IN KYIV REGION***Institute of Geography of the NAS of Ukraine, Kyiv*

The processes of formation and realization of labor potential in the capital city zone of influence – Kiev have been reviewed. The territorial features of population dynamics, its age structure under depopulation conditions and prevalence of migration from village to city have been analyzed. The preferred directions for effective labour potential utilization based on the local labor markets features have been justified.

Keywords: *labor potential; market of labor; demographic structure of population; migration; depopulation.*

Стан соціально-трудова відносин визначає продуктивну діяльність територіальної громади чи конкретної особи і є важливим компонентом соціального розвитку території. За рахунок раціонального використання працересурсного потенціалу та формування ефективного регіонального ринку праці досягається певний рівень і формується відповідна якість життя територіальних спільнот людей.

Процес формування працересурсного потенціалу України та тенденції його розвитку досить широко висвітлено в дослідженнях демографів, соціологів, фахівців регіональної економіки та ін. (С.І.Бандур, Д.П.Богиня, В.С.Васильченко, О.А.Гришнова, В.С.Дієсперов, М.І.Долішній, Т.А.Заєць, С.М.Злупко, А.М.Колот, В.І.Куценко, Е.М.Лібанова, В.В.Оникієнко та ін.) [1-6, 8]. Однак поза увагою досі залишаються відмінності у формуванні та реалізації працересурсного потенціалу на локальних рівнях.

Територіальна організація працездатного населення визначається системою розселення, яка характеризується переважанням ролі міських населених пунктів у формуванні сфери прикладання праці. Разом з тим, значна частина працездатного населення постійно проживає в сільській місцевості, де можливості працевлаштування обмежені. Диспропорції у розміщенні трудових ресурсів і наявності місць прикладання праці зменшуються

за рахунок територіальної трудової мобільності, яка проявляється у вигляді маятникових міграцій. Крім того, частина працездатного населення має звужені можливості для реалізації потенціалу в умовах переважаючої пропозиції робочої сили над попитом на працю, тому знаходиться в умовах неефективної зайнятості. Це в свою чергу відображається на рівні доходів і добробуту населення: доходи від найманої праці чи індивідуальної трудової діяльності є основними для більшості працездатного населення.

Особливими умовами розвитку ринку праці характеризується **Київська область**. Місто Київ – це багатогалузевий центр із столичними функціями, один з найдинамічніших полюсів економічного зростання, поле тяжіння фінансових і людських потоків якого є найпотужнішим у країні, тому пропозиція праці на ринку є досить широкою, а ціна праці вища порівняно з іншими регіональними ринками. Водночас у межах Київської області формуються локальні ринки праці, які залучають іншу частину працересурсного потенціалу, що характеризуються меншим полем тяжіння та ефективністю використання трудових ресурсів.

Наявні територіальні відмінності у демографічному розвитку, формуванні працересурсного потенціалу, особливості розміщення робочих місць потребують врахування впливу столичного міста

на прилеглу територію та визначення зони цього впливу. Також необхідно проаналізувати стан демографічної ситуації на рівні адміністративних районів та окремих населених пунктів з визначенням кількісних параметрів подальшого формування працересурсного потенціалу. Актуальним є виявлення сучасних тенденцій розвитку локальних ринків праці, визначення ролі найманої праці в їх функціонуванні, можливостей подальшого збалансування попиту і пропозиції праці, підвищення ефективності зайнятості. Особливої уваги заслуговує ринок праці столичної агломерації та прилеглих територій як соціально-економічного утворення.

Працересурсний потенціал формується за рахунок процесів відтворення чисельності населення (кількісний аспект) та набуття необхідного освітньо-кваліфікаційного рівня (якісний аспект). Відтворення чисельності населення відбувається внаслідок природного руху та міграцій під впливом різних чинників: економічних, демосоціальних, екологічних, політичних тощо. Природну базу для формування працересурсного потенціалу становить чисельність працездатного населення у працездатному віці; освітньо-кваліфікаційні характеристики визначаються можливостями професійної підготовки та доступністю освіти.

Реалізація працересурсного потенціалу тісно пов'язана з рівнем економічного розвитку регіонів та, зокрема, ринку праці. Відсутність місць прикладання праці призводить до трудових маятникових міграцій або міграційного відтоку населення. Участь у міграціях бере насамперед найбільш продуктивна частина населення – у працездатному і, відповідно, у репродуктивному віці. Міграційний відтік населення негативно позначається на статеві-віковій структурі населення, звужуючи демографічну базу відтворення його чисельності та відновлення працересурсного потенціалу.

За період 2002-2011 рр. для м. Київ та Київської області були характерні такі тенденції у формуванні людності населених пунктів: зростання чисельності населення в столиці (на 7% за зазначений період), відносно стабільна чисельність населення в міських поселеннях (зміна людності в межах 1%) та різке скорочення чисельності населення в сільській місцевості (понад 14%). Основним чинником формування чисельності населення Київської області разом із м. Київ є міграційні процеси: Київ та Київська агломерація - потужний полюс тяжіння міграційних потоків, що призводить до концентрації працересурсного потенціалу.

Територіальні особливості розміщення населення демонструють, що значна частина працездатного населення сконцентрована в столиці м. Київ та передмісті. У межах районів, що входять до Київської агломерації (Киево-Святошинський, Бо-

риспільський, Броварський, Баришівський, Бородянський, Макарівський, Вишгородський, Кагарлицький, Васильківський, Фастівський, Обухівський), у 2011 р. було сконцентровано, за даними офіційної статистики, 1041,1 тис. осіб. Із них близько 62,0 % проживало в міських населених пунктах, а 38% становило сільське населення. У межах районів, що не входять до агломерації, проживало 676,6 тис. осіб, з яких 60,1% - в містах, 39,9 % становили сільські жителі. Найбільше місто поза агломерацією – Біла Церква (205,3 тис. осіб), де зосереджено понад 63,4 % всього міського населення, що проживає за межами Київської агломерації.

Важливим показником, що узагальнено відображає вікову структуру населення з позицій можливостей працевлаштування, є *демографічне навантаження* на 1000 осіб працездатного віку. Показник демографічного навантаження по області становив на початок 2011 р. 672 особи непрацездатного населення на тисячу працездатних.

У міських населених пунктах області вікова структура сприятливіша і можливості для формування працересурсного потенціалу більш розширені. У найбільших містах цей показник коливається у межах від 500 до 600 осіб, у селищах міського типу - від 600 до 700 осіб; найменшим він був у м. Київ (548 осіб непрацездатного віку на 1000 осіб працездатного). Чітко простежується тенденція збільшення демографічного навантаження залежно від відстані поселень до столиці.

Найменш сприятлива ситуація у сільській місцевості периферійних районів, де показник навантаження перевищує 800 осіб. Це територія південно-східної частини області – Яготинський (833 особи), Згурівський (878); південної - Кагарлицький (795), Миронівський (837), Богуславський (801), Ставищенський (873), Тетіївський (823), Володарський (875) і Сквирський (853) та північно-західної – Іванківський (813) і Поліський (912) адміністративні райони. У Таращанському, Обухівському і Рокитнянському районах чисельність непрацездатного населення більша, ніж працездатного (демографічне навантаження 1011-1043 осіб), що негативно позначається на формуванні працересурсного потенціалу.

Така ситуація звужує можливості соціального розвитку територій через збільшення витраток, пов'язаних із соціальним забезпеченням непрацездатної частини населення, особливо післяпрацездатного віку (рис. 1). Звужені можливості демографічного розвитку сільських територій, нижча, ніж у міських поселеннях частка населення допрацездатного віку свідчать про те, що сільська місцевість поступово перестає бути донором трудових ресурсів навіть у столичній області.

Загалом структура демографічного навантажен-

ня відображає перспективи формування працересурсного потенціалу. З'ясовано, що по області в структурі демографічного навантаження переважають особи у віці, старшому за працездатний, найвища їх частка у Володарському, Згурівському, Сквирському районах, а також у сільських поселеннях Білоцерківського району. За таких передумов формування працересурсного потенціалу напругу посилює відсутність можливості працевлаштування для жителів окремих територій. Особливо це стосується сільської місцевості з аграрною спеціалізацією.

Показники динаміки чисельності найманих працівників, навантаження на одне вільне робоче місце та можливості підвищення кваліфікації дають сукупну характеристику **використання працересурсного потенціалу**.

Для визначення пріоритетів ефективного використання працересурсного потенціалу адміністративних районів Київської області слід враховувати відмінності у забезпеченні природно-ресурсним потенціалом – як основи економічного розвитку територій та формування сфери прикладання праці й сучасних тенденцій формування системи розселення і людності населених пунктів – як основи формування пропозиції праці. Аналіз даних статистики з соціально-економічних питань дав підстави для виділення типів районів, які мають спільні риси формування та використання працересурсного потенціалу.

Особливий характер формування і використання працересурсного потенціалу склався у межах високоурбанізованої території промислово-розселенської агломерації з ядром у м. Київ. Суміжні зі столицею адміністративні райони (Бориспільський, Броварський, Васильківський, Вишгородський, Києво-Святошинський, Обухівський і Фастівський) формують єдиний соціально-економічний простір на основі стабільних виробничих, трудових, соціально-культурних, торгових, навчально-освітніх та інших зв'язків жителів та суб'єктів підприємницької діяльності суміжних районів і столичного міста. Регіональний ринок праці, який тут сформувався, відзначається високою трудовою

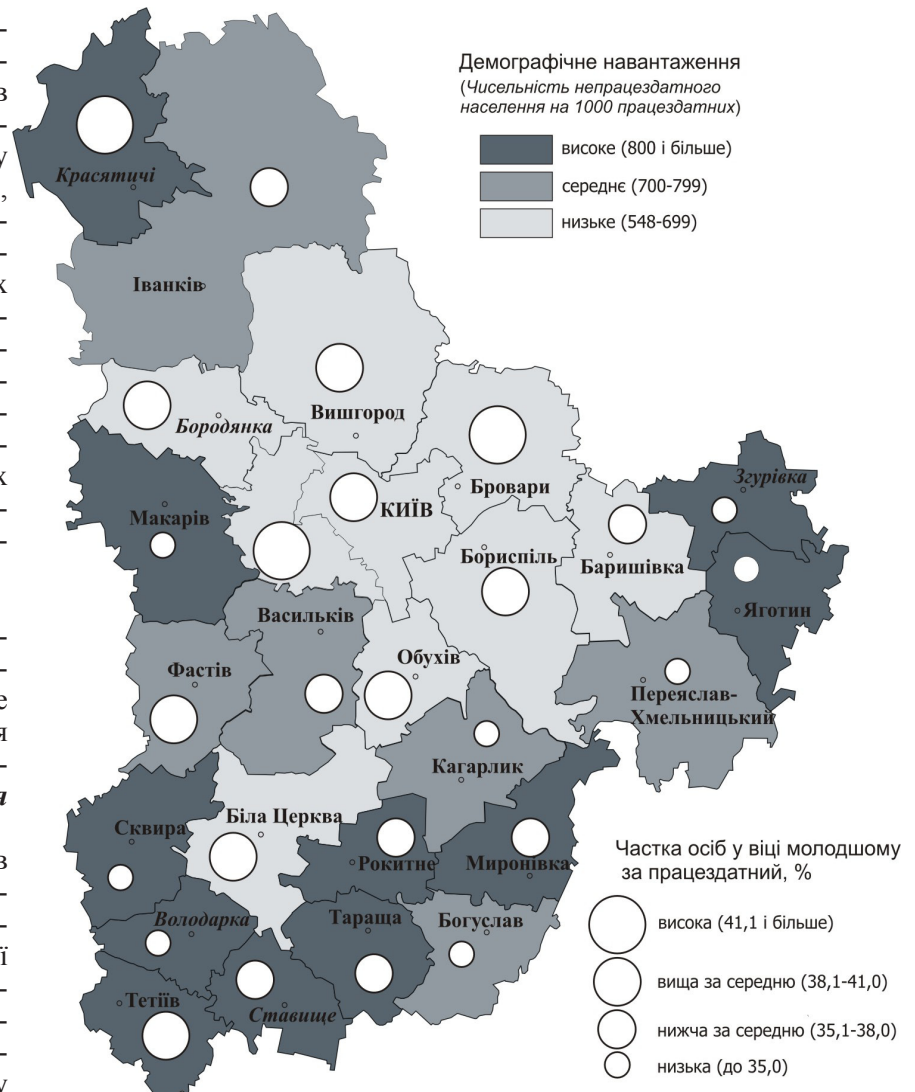

Рисунок 1. Демографічне навантаження населення Київської області

мобільністю працівників, диверсифікованою сферою прикладання праці, вищою, ніж у середньому по області, ціною праці. У межах цих районів спостерігається стабільно висока частка найманих працівників, невисокі показники навантаження на одне вільне робоче місце, активна участь працездатного населення у набутті нових професій та підвищенні кваліфікації. Спеціалізація сфери прикладання праці пов'язана значною мірою з промисловим виробництвом, сферою послуг, транспортом та спеціалізованим приміським агропромисловим комплексом.

Пріоритетними напрямками підвищення ефективності використання працересурсного потенціалу в межах цієї території можна вважати:

- підвищення територіальної мобільності робочої сили до відносно працепоглинуючого ринку м. Київ та міст-супутників, удосконалення інфраструктури пасажирських перевезень;
- підвищення діяльності державних служб зайнятості районів з метою формування єдиного інформаційного простору ринку праці столичного

регіону для підвищення інформування працездатного населення про наявні вакансії;

- децентралізація окремих видів господарської діяльності, створення нових робочих місць у передмісті, пристосування робочого режиму до регіональних особливостей локальних ринків праці;

- збалансування системи підготовки кадрів і потреб територіальних ринків праці.

Наступний за ємністю після столичного – локальний ринок праці, що сформувався в Білоцерківському аграрно-промисловому регіоні з центром – містом обласного значення Біла Церква та суміжними районами – Сквирським і Кагарлицьким. У функціонуванні ринків праці цих територій визначальною рисою є висока частка найманих працівників, значна роль у формуванні працересурсного потенціалу сільського населення. Подібними рисами характеризуються локальні ринки праці, які формуються у Переяслав-Хмельницькому та Яготинському районах.

Для цих районів властива значна втрата найманих працівників за період 2000-2010 рр., яка в Білоцерківському, Переяслав-Хмельницькому і Сквирському районах склала 20-40% від загальної чисельності найманих працівників. Навантаження на одне вільне робоче місце становило: в Білоцерківському районі - 14, Кагарлицькому - 17, в Переяслав-Хмельницькому і Яготинському районах - по 15-18 осіб.

До пріоритетних напрямів підвищення ефективності використання працересурсного потенціалу цих районів слід віднести:

- розроблення економічних передумов збереження наявних та створення нових робочих місць за рахунок використання конкурентних переваг території;

- підвищення ролі соціальних факторів у стимулюванні зайнятості (рівень оплати праці, режими використання робочого часу, робота неповний робочий день тощо);

- вибіркоче, залежно від рівня безробіття, створення робочих місць і форм зайнятості за рахунок субвенцій з метою подолання безробіття у сільській місцевості;

- адаптація локальних ринків праці суміжних районів до потреб великого міста (Біла Церква), створення умов транспортної доступності працівників до робочих місць;

- посилення значення місцевих центрів промислового виробництва та сфери послуг у формуванні робочих місць за рахунок розроблення та впровадження спеціальних програм регіонального розвитку.

Найменш диверсифікованими є локальні ринки праці аграрних районів півдня Київської області. Вони охоплюють суцільний регіон з перева-

жаючим сільським населенням, чисельність якого становить близько половини від загальної кількості населення по області.

Такі ринки праці сформовані у Богуславському, Володарському, Миронівському, Рокитнянському, Ставищенському, Таращанському і Тетіївському районах. За обсягами працересурсного потенціалу ці території відносяться до групи з низьким рівнем його зосередження (близько 10 тис. осіб працездатного віку в кожному районі). Частка найманих працівників у населенні працездатного віку загалом нижча, ніж по області. Для всіх районів характерним є зменшення кількості найманих працівників. При цьому у Богуславському, Володарському і Тетіївському районах показники втрати найманих працівників мали найвищі значення. Навантаження на одне вільне робоче місце становило від 8 (Рокитнянський район) до 139 (Таращанський район) осіб. Це одна з найпроблемніших територій області у сфері соціально-трудо-вих відносин.

Серед пріоритетних напрямів підвищення ефективності використання працересурсного потенціалу цих районів можна виділити:

- сприяння створенню підприємств і робочих місць в районах зі значними резервами незайнятих;

- розвиток трудової професійної мобільності працівників відповідно до кон'юнктури локальних ринків праці;

- активізація місцевих споживчих ринків і створення умов діяльності місцевих підприємств;

- децентралізація сфери зайнятості, запровадження гнучких форм трудової діяльності.

Працересурсний потенціал аграрних районів північної частини області, найменш заселених, зі значною перевагою сільського населення (Поліський та Іванківський), формується в умовах депопуляції, ринки праці характеризуються слабкою диверсифікацією пропозиції праці. Спостерігається тенденція значного зменшення найманих працівників в останні роки. Потреба підприємств у працівниках становила лише 11% загальної кількості незайнятих, а навантаження незайнятими на одне вільне робоче місце - 7 осіб, що свідчить про нерациональне використання працересурсного потенціалу.

Пріоритетними напрямами ефективнішого використання працересурсного потенціалу цих районів можуть бути:

- розроблення Державної програми підтримки найменш розвинених районів з урахуванням інтегрального потенціалу та конкурентних переваг цих територій;

- впровадження цілеспрямованих заходів щодо створення умов активізації самозайнятості та розвитку сфери зайнятості на основі державно-приватного партнерства.

Низький рівень використання працересурсного потенціалу мають також окремі райони на заході та сході області з локальними ринками праці (відповідно Бородянський і Макарівський та Баришівський і Згурівський) зі спільними рисами, пов'язаними з втратами потенціалу найманих працівників, високим значенням сільської зайнятості. За показниками зменшення чисельності найманих працівників ці райони відносяться до групи з характерними ознаками значної і дуже значної (понад 40%) їх втрати протягом останніх років. У цих районах, за винятком Бородянського, показник навантаження незайнятими на одне вільне робоче місце в 2010 р. був вищим від середнього по області (5 осіб на вільне робоче місце) і становив відповідно 9, 6, 16 та 18 осіб.

До пріоритетних напрямів зростання ефективності використання працересурсного потенціалу цих районів можна віднести:

- розроблення механізмів регулювання безробіття, зокрема створення економічних умов активізації трудової діяльності;
- розроблення програм з переорієнтації виробничої сфери та сфери послуг з урахуванням тенденцій формування працересурсного потенціалу;
- для розвитку сфери прикладання праці у Бородянському та Макарівському районах важливе значення матиме створення інфраструктурних об'єктів для задоволення потреб столичного міста;
- формування локальних ринків праці Згурівського та Баришівського районів на основі впровадження нових технологій у переробку сільськогосподарської продукції та освоєння підприємствами нових видів продукції.

Досить своєрідний локальний (вірніше, точковий) ринок праці сформувався у місті Славутич, яке є своєрідним анклавом у межах Чернігівської області. Формування працересурсного потенціалу тут відбувається в умовах сприятливої вікової структури, нижчого, ніж загалом по області, показника демографічного навантаження. Однак, з 2000 р. в умовах структурних змін на основному

підприємстві-роботодавці Чорнобильській АЕС і скорочення штату це місто має також негативні тенденції зменшення чисельності зайнятих. Тому проблема реалізації програми щодо диверсифікації сфери прикладання праці і створення нових робочих місць є досить актуальною і для цієї території.

Висновки

Формування та використання працересурсного потенціалу Київської області відбувається в умовах значної нерівномірності територіального розвитку. Столиця як ядро агломерації та полюс зростання території притягує до себе найпродуктивнішу частину населення області. Конфігурація транспортної системи та рівень розвитку інфраструктур створюють передумови трудової територіальної мобільності тільки для частини працездатного населення. Сфера прикладання праці, яка склалася в межах адміністративних районів та міст, що не входять до Київської агломерації, слабо диверсифікована, зайнятість, особливо в сільській місцевості, є мало ефективною. Подальше формування ринку праці в межах цих територій пов'язане із розвитком сфери прикладання праці у міських населених пунктах та несільськогосподарських видів діяльності у сільській місцевості.

Формування працересурсного потенціалу відбувається в умовах депопуляції та скорочення частки працездатного населення. Цей процес має різну інтенсивність у населених пунктах різних типів, тому визначення сучасного стану та перспектив формування працересурсного потенціалу на рівні типів поселень, розвиток соціально-трудова відносин в руслі підвищення життєвого рівня мають особливе значення. Актуальною для всіх локальних ринків праці є проблема вдосконалення системи професійної підготовки та перепідготовки відповідно до потреб ринку, що суттєво посилить конкурентоспроможність працівників.

Ефективність управлінських рішень у цій сфері значною мірою залежить від розуміння проблем формування працересурсного потенціалу від локального до загальнонаціонального рівня.

1. Васильченко В.С., Василенко П.М. Ринок праці: теоретичні основи і державна практика: у 2-х т. – К., 2000. – 317 с.
2. Дієсперов В. Трудові відносини в сільському господарстві // Україна: аспекти праці. – 2005. - №3. – С. 19-23.
3. Долишній М.І., Злупко С.М., Злупко Т.С. Трудовий потенціал, зайнятість і ринок праці (теорія і практика). – Львів, 1997. – 340 с.
4. Колот А.М. Соціально-трудова відносини: теорія і практика регулювання: монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 230 с.
5. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист. – К., 2004. – 491 с.
6. Лібанова Е.М. Ринок праці (соціально-демографічний аспект). – К.: ДЦЗ, 1996. – 132 с.
7. Населення України за 2010 рік: Демографічний щорічник / Відп. за випуск Г.М.Тимошенко / Державна служба статистики України. – УК., 2011. – 442 с.
8. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / За заг. ред. Б.М. Данилишина. – Черкаси, 2006. – 261 с.
9. Статистичний щорічник Київської області за 2010 рік / За ред. С.І. Коханчук / Головне управління статистики у Київській області. – К., 2011. – 515 с.
10. Статистичний щорічник м. Києва за 2009 рік / За ред. Р.Г. Віленчук / Головне управління статистики у м. Києві. – К.: Консультант, 2010. – 436 с.
11. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2012 р. / Відп. за випуск Г.М. Тимошенко / Державний комітет статистики України – К., 2012. – 112 с.